

De engel wordt bij hem een man in een witte jas

Hij is voortdurend 'grenzen aan het slechten', schrijft Emile Schra in *Ivo van Hove: Theater van de Lage Landen tot Broadway* – zijn portret van de regisseur-directeur van Toneelgroep Amsterdam. Een voorpublicatie.

Herfst 2012. In de theaterfoyer van de Amsterdamse Stadsschouwburg is een groep Amerikaanse studenten ontwikkeld in een verhitte discussie. Ze zijn onder de indruk, maar ook geschokt. Ze hebben zojuist de voorstelling *Angels in America* in de regie van Ivo van Hove gezien. Ze zijn verbaasd over het experimentele gehalte, acteurs die recht op het publiek spelen, een vrijwel leeg podium, naakte lijven. Maar in deze encensering zijn ook decor en aankleding vrijwel compleet kaalgeschraapt. Dat staat in schril contrast met wat ze *back home* gewend zijn. Vooral het personage van de engel moet het in hun discussie ontgelden. Waarom ziet die er in deze voorstelling niet uit als een echte engel, met twee enorme witte vleugels, zoals voorgeschreven in de tekst van auteur Tony Kushner?

Zeven jaar na de Nederlandse première van *Angels in America* (2007) reist Toneelgroep Amsterdam met het stuk naar het hol van de leeuw: New York. In de meer dan honderdvijftig jaar oude Brooklyn Academy of Music ('The BAM'), een kunstencentrum met diverse film- en theaterzalen, is in oktober 2014 driemaal de Nederlandstalige voorstelling te zien. Het wordt de 'meest radicaal uitgekledde interpretatie' van het stuk die in de afgelopen vijftienjarige tijd op Amerikaans podium is gespeeld. De reacties van pers, publiek en de auteur van het stuk zijn extatisch.

Daverend gelach

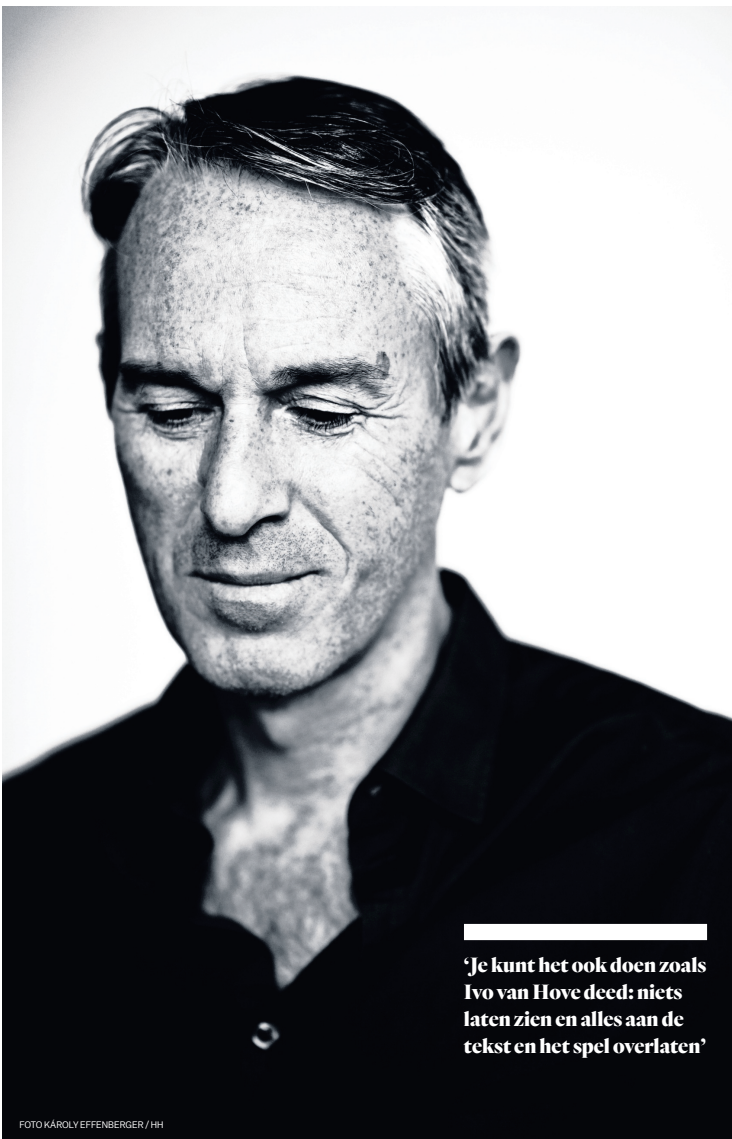
Voor de acteurs van TA komt dat als een volslagen verrassing. Volgens acteur Hans Kesting realiseert de achtkopelige cast zich vooraf maar al te goed dat het verhaal dat ze gaan spelen het verhaal van Amerika is, en dat komt een stelletje Nederlanders hier vertellen.

Meteen aan het begin van de voorstelling is het al raak. Kesting: "Wanneer de joodse rabbi,

Emile Schra

Werkt als docent theater en creative storytelling en schreef boeken over niet-westerse theatertradities, regisseur Peter Brook en Herman van Veen.

'Je kunt het ook doen zoals Ivo van Hove deed: niets laten zien en alles aan de tekst en het spel overlaten'

vertolkt door Marieke Heebink, over het enorme podium aan komt schuifelen en zij het publiek een goedmiddag wenst en welkom heet op de begrafenis, kon je in Nederland soms wel eens iemand horen giechelen. Maar in New York barstte er vrijwel direct na het begin van haar monoloog een daverend gelach los!

Dat wordt deels veroorzaakt door Kushners tekst – uitgesproken in het Nederlands, met boventiteling in het Engels – maar zeker ook door de manier waarop Heebink die rol speelt. Een personage zoals dat van de rabbi blijkt hier veel dieper in de cultuur verankerd dan in Europa, zoals er wel meer momenten in de voorstelling zijn waarop de Amerikanen veel directer reageren dan de Europeanen.

Versoberingsoperatie

Het in 1991 uitgebrachte *Angels in America: A Gay Fantasia on National Themes* speelt zich af in 1985, als de aids-epidemie in de VS in alle hevigheid is losgebarsten. In het stuk lopen verschillende verhaallijnen door elkaar en raken werkelijkheid, droom en fantasie met elkaar verweven. Onder theaterregisseurs staat het complexe stuk bekend als een absolute nachtmerrie: zo'n vijftig scènes met om de haverklap wisselingen van locatie (van Brooklyn, Washington en Salt Lake City tot het Kremlin, Antarctica en de hemel) en verhaallijnen die veelvuldig door elkaar heen snijden. En ergens in het stuk stort met een enorm kabaal en onder een hevige kalkregen ook nog die engel dwars door het plafond van een appartement.

Hoé doe je dat in een theater? Cineast Robert Altman zei ooit tegen Kushner: "Hij hebt geen toneelstuk geschreven, maar een filmscript." Van het stuk werd in 2003 door Mike Nichols een succesvolle miniserie voor televisie gemaakt. Tony Kushner zelf is er lange tijd van overtuigd dat zijn stuk ook in het theater het meest gedienst is met een zo realistisch, filmisch mogelijke aanpak, zodat de magie en de surrealistische laag hun bijzondere werking kunnen krijgen. Maar na het zien van Van Hoves voorstelling in 2009 in Amsterdam, zegt hij tegen NRC: "Je kunt twee dingen doen: allerlei trucs bedenken om dit magisch realisme toch mogelijk te maken of – zoals Ivo van Hove deed – niets laten zien en alles aan de tekst en het spel overlaten."

Hij meldt dat hij de versie van Toneelgroep Amsterdam overweldigend en hartverscheurend vindt, kort en krachtig: "Ik ben er kapot van." De tandem Van Hove-Versweyveld gaat in deze encensering met zijn versoberingsoperaties verder dan ooit tevoren. Hun hele carrière lang hebben zij laten zien dat ze de werkelijkheid op het toneel vaak met minimale middelen aanduiden. Maar in dit geval is de encensering compleet kaalgeschraapt. De TA-cast heeft een angstvallig leeg speelveld tot zijn beschikking, dat aan de zijkanten omkaderd door tl-verlichting direct boven de vloer. Tegen de achterwand een metershooftprojectieschem.

Intuus op wielen

Aan het plafond boven het speelveld hangen, van voren naar achteren, twee rijen met vier zwarte t-bakken. Linksvoor op het toneel een lage tafel op wielen met daarop twee draaitafels en een paar elpees, twee geluidsboxen op de grond waaruit geregeld fragmenten uit nummers van David Bowie klinken, soms hard, soms nauwelijks hoorbaar, die dramatische momenten onderstreven of een sfeer creëren.

Verder geen ander rekvisitair dan een infuus op wielen. Telefoonspreekten worden gevoerd door duim en pink tegen de zijkant van het hoofd te houden. En de door kenners beoordeelde spektakelscène met de luidruchtige binnenkomst van die engel dwars door het plafond? Dat wordt bij TA gewoon een man in een witte jas die in een verzegend wit licht een-

Ivo van Hove: Theater van de Lage Landen tot Broadway van Emile Schra, uitgeverij Polis, 256 blz., €22,50 euro. Vanaf dinsdag in de boekhandel.

voudigweg op komt lopen.

Dramaturg Peter van Kraaij korte *Angels in America* van meer dan zes uur in tot vijf uur speelduur. De impact die de voorstelling in New York heeft, is volgens hem mede veroorzaakt doordat Van Hove het aldsthema een universele betekenis heeft gegeven.

Het is een verhaal geworden over vallen, opkrabben en opnieuw beginnen, een verhaal over menselijke transformatie en verandering. De essaybundel *Aids and Its Metaphors* (1989) van Susan Sontag is daarbij een belangrijke

'Dat positieve element in Ivo's werk wint het steeds vaker van de totale zwartheid'

inspiratiebron geweest.

Welke grotere vragen roept de ziekte op over transformatie, menselijk verval, lijden en dood, over de eindigheid van het leven? Volgens Van Kraaij heeft Ivo van Hove lange tijd donkere en pessimistische voorstellingen gemaakt, maar met deze voorstelling komt er licht binnen in de duisternis, vergelijkbaar met het einde van *Kings of War* (2014). Daar krijg je als toeschouwer aan het eind ook het gevoel dat er misschien wel een nieuw tijdperk van hoop gaat aanbreeken. Van Kraaij: "Dat positieve element in Ivo's werk wint het steeds vaker van de totale zwartheid en van teksten die louter draaien om afbraak en verstand."

Van Hove volgens Schra

Kindertijd

Als klein jongetje mocht Ivo niet meedelen aan de spelletjes op het schoolplein. Het theater is voor hem een uitstekend middel gebleken om met deze en andere negatieve ervaringen in zijn leven in het rechte te komen.

Talent

Het vermogen om van het ene *point of focus* naar het andere te schakelen en weer terug. Dat maakt Ivo tot een orkestrator die bij het regisseren een veelheid aan taken weet te combineren en zo een groot ensemble weet aan te sturen.

Ergernis

Ivo ergert zich niet gemakkelijker. Maar over één ding kan hij zich mateloos opwinden: media die omwille van de

publiciteit negatieve feiten rondom hemzelf of zijn voorstellingen aanduiden, opkloppen of uit hun verband halen.

Angst

Bij Ivo alom bekend: de dood. Zeker voor iemand op de top van zijn kunnen, kan het een obsessie worden: de angst dat het op een dag ook allemaal weer stopt.

Droom

Ivo heeft een droom die wereldwijd, internationaal publiek een nieuwe voorstelling werkt, droomt hij dat dit die ene, unieke oecreatie wordt die het allerbeste behoort dat hij ooit gemaakt heeft en dat zijn broed, internationale publiek die nog nooit eerder ergens gezien heeft.